

Гордана М. Петронијевић*

*Саветовалиште за брак и породицу,
Центар за социјални рад „Солидарност“ Крагујевац*

Сандра А. Јовановић**

*Саветовалиште за брак и породицу,
Центар за социјални рад „Солидарност“ Крагујевац*

ИСПИТИВАЊЕ ОДНОСА СТРУЧЊАКА У РАЗЛИЧИТИМ СИСТЕМИМА ПРЕМА ПОЧИНИОЦИМА НАСИЉА У ПАРТНЕРСКИМ ОДНОСИМА КАО ПРЕДУСЛОВ УСПОСТАВЉАЊА УСЛУГЕ ТРЕТМАНА ПОЧИНИЛАЦА НАСИЉА

Сажетак

Третман починилаца насиља у партнерским односима је нова услуга у социјалној заштити, намењена заустављању и спречавању насиља. Његова основна функција је заштита и добробит жртве. Теоријске поставке третмана су засноване на сагледавању насиља као најекстремније последице родне неравноправности. Циљ истраживања је испитивање односа стручњака из свих релевантних система према починиоцима насиља, како би се препознале снаге и евентуалне тешкоће у имплементацији третмана починилаца насиља. Третман починилаца насиља се у Крагујевцу, првој локалној средини која системски развија ову услугу, спроводи од 2010. године. Актуелно се ова услуга развија и у другим срединама. Спремност свих система који се баве насиљем у породици да подрже рад са починиоцима је нужна за ефикасну и континуирану

* Дипломирани социјални радник, породични терапеут и специјалиста за медијацију

** Психолог

примену третмана. Истраживањем су обухваћени професионалци из система социјалне заштите, полиције, тужилаштва, судова и медија. Однос је испитиван у односу на три домена: карактеристике починилаца насиља и узроци насилног понашања, могућности и фактори промене и идентификација система подршке.

Резултати показују да су у свим системима присутни стереотипи о починиоцима насиља, као и погрешне интерпретације узрока насиља, а да су најизраженије у системима судства и полиције. Истраживање имплицира важност едукације стручњака и мултисекторског приступа у увођењу услуге третмана починилаца насиља у партнерским односима.

Кључне речи: третман починилаца насиља у партнерским односима, однос професионалаца, фактори имплементације третмана.

1. ТРЕТМАН ПОЧИНИЛАЦА НАСИЉА У ПАРТНЕРСКИМ ОДНОСИМА

1.1 Програми рада са починиоцима насиља: међународно - правни аспект

Насиље мушкараца над женама је заступљено у свим државама и заједницама широм света и један је од најраспрострањенијих друштвених проблема. Женски покрети почињу да се баве проблемима насиља мушкараца над женама седамдесетих година двадесетог века, јер се тај проблем до тада нормализовао и био невидљив у патријархарном контексту. Од тада се развијају бројни теоријски концепти у разумевању насиља и међународно је препознато да је насиље над женама кршење основних људских права.

Програми за починиоце насиља у породици и партнерским односима развијају се више од тридесет година у многим земљама и представљају обавезан аспект водећих међународних стратегија у борби против сексуалног и родно заснованог насиља. Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена усвојена 18. септембра 1979. године је најсвеобухватнији међународни документ за заштиту жена. У делу неопходних мера за сузбијање насиља у породици које су усвојене као Општа препорука број 19. - Насиље над женама на 11. заседању УН Комитета (CEDAW) 1992. године налазе се програми рехабилитације за починиоце. Пекиншка декларација и платформа за деловање (1995.) у посебном стратешком циљу D.1. где су истакнуте мере које треба да предузму Владе како би утицале на спречавање насиља у ставу 125 наводе се мере упућене на програме за починиоце насиља: „Обезбедити, финан-

сирати и подстицати програме за саветовање и рехабилитацију за починиоце насиља, и унапређивати истраживања како би се повећали напори везани за такво саветовање и рехабилитацију ради спречавања рецидива.⁴¹⁾

Најновији међународно-правни документ Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (Истанбул, мај 2011. године) коју је наша држава потписала и ратификовала (Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, 31. октобар 2013.) у Поглављу 3 - Превенција у члану 16. одређује да државе чланице покрену и подрже покретање програма али и да подрже постојеће програме намењене починиоцима насиља у породици²⁾. Државама је препуштено да саме одреде начин вођења ове врсте програма. Превентивни програми интервенције и програми рада са починиоцима насиља у породици са једне стране имају за циљ да помогну починиоцима да промене своје ставове и понашање, а са друге стране да спрече понављање насиља у породици. Посебно се мора водити рачуна о сигурности и потребама жртава и њиховим људским правима, а крајњи циљ програма је да се спречи понављање кривичног дела и успешна реинтеграција починилаца у заједници, без обзира на то да ли жртва остаје у заједници са починиоцем или не. Важна препорука је да превентивни програми за починиоце буду у блиској сарадњи са службама за помоћ и подршку жртвама породичног насиља.

1.2. Програми рада са починиоцима насиља и основни принципи рада

Један од првих програма за починиоце је Emerge основан у Бостону 1977. године. Данас постоје бројни програми у САД-у, Канади, Аустралији и Европи. У Европи ови програми почињу да се реализују крајем 80-тих година прошлог века и у Шведској има 16 различитих програма, док у Великој Британији постоји развијена мрежа од преко 200 организација и институција које спроводе програме за починиоце.³⁾

- 1) Јелена Грујић, „Програми за починиоце насиља у породици: истраживања добрих пракси и предлога модела рада са починиоцима за Србију“, *Прилози за унапређење стратешког и правног оквира у области насиља у породици*, (ур. Весна Јарић, Данијела Ранковић), Пројекат Борба против сексуалног и родно заснованог насиља, Управа за родну равноправност, Министарство рада и социјалне политике, Београд, 2010, стр. 173.
- 2) Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици МУ 12-13, <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2013/2246-13Lat.pdf>
- 3) Јелена Грујић, „Програми за починиоце насиља у породици: истраживања добрих пракси и предлога модела рада са починиоцима за Србију“, *Прилози за унапређење страте-*

Генерално постоје две доминантне врсте третмана: базирани на феминистичком моделу насиља и базирани на когнитивно бихевиоралном приступу/теоријама учења. Највећи број третмана комбинује психоедукативни са феминистичким приступом⁴⁾.

Основни принципи рада са починиоцима насиља су⁵⁾: неопходан је контакт са партнерком и подршка партнерки, деца су увек жртве, била она непосредне или посредне жртве насиља у породици и њихова безбедност мора бити приоритет у раду са починиоцима, програми рада са починиоцима полазе од уверења да је промена могућа, а да починиоци морају да преузму одговорност за своје понашање, неопходна је процена ризика ради покретања одговарајућих мера за заштиту жртава, терапеути који обављају третман поред специјализованих знања потребно је да имају и одговарајуће разумевање сопствених ставова и искустава насиља, разрешене етичке дилеме као и посвећеност родној равноправности, осигурање квалитета кроз документацију, супервизију и евалуацију.

1.3. Развој програма рада са починиоцима насиља у Србији, законски основ и теškoће у успостављању услуге

Рад са починиоцима насиља у партнерским односима у Србији је први пут организован кроз пројектну активност Градског Центра за социјални рад у Београду, односно Саветовалишта за брак и породицу 2004. године⁶⁾.

У Саветовалишту за брак и породицу у Крагујевцу 2010. године започиње рад са починиоцима насиља у породици и партнерским односима, као резултат међусекторске сарадње институција и развијања Протокола о међусекторској сарадњи у процесу заштите жртава насиља у породици (2008) и од тада се континуирано реализује до данас.

шког и правног оквира у области насиља у породици, (ур. Весна Јарић, Данијела Ранковић), Пројекат Борба против сексуалног и родно заснованог насиља, Управа за родну равноправност, Министарство рада и социјалне политике, Београд, 2010, стр. 189.

- 4) Julia C. Babcocka, Charles E. Greena, Chet Robie, „Does batterers’ treatment work? A meta-analytic review of domestic violence treatment“, *Clinical psychology review*, Elsevier Ltd., 23/ 2004, p. 1026.
- 5) Јелена Секулић, „Оправданост програма за починиоце насиља у породици и партнерским односима“, *Породица у лавиринту породичног насиља* (приредили: проф. др Миомира Костић, доц. др Дарко Димовски), Правни факултет Универзитета у Нишу, Центар за социјални рад „Свети Сава“, Ниш, 2013, стр. 182-183.
- 6) Јелена Грујић, „Програми за починиоце насиља у породици: истраживања добрих пракси и предлога модела рада са починиоцима за Србију“, *Прилози за унапређење стратешког и правног оквира у области насиља у породици*, (ур. Весна Јарић, Данијела Ранковић), Пројекат Борба против сексуалног и родно заснованог насиља, Управа за родну равноправност, Министарство рада и социјалне политике, Београд, 2010, стр. 187.

На националном нивоу рад са починиоцима насиља почиње да се реализује кроз пројекат Управе за родну равноправност „Борба против сексуалног и родно заснованог насиља” 2011. године у Саветовалиштима у Београду, Нишу и Крагујевцу кроз пројектну активност “Третман починилаца насиља у партнерским односима”.

Правни основ за спровођење третмана починилаца насиља у партнерским односима даје Законик о кривичном поступку Републике Србије и Закон о потврђивању Конвенције о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици. У Србији се третман починилаца најчешће развија на основу члана 283. Законика о кривичном поступку РС став 1 тачка б: „Јавни тужилац може одложити кривично гоњење за кривична дела за која је предвиђена новчана казна или казна затвора до пет година, ако осумњичени прихвати једну или више од следећих обавеза: ... у тачки б.” да се подвргне психосоцијалном третману ради отклањања узрока насилничког понашања.⁷⁾

Међународно-правни услови и обавезе развоја програма рада са починиоцима насиља постоје. Ипак, у Србији су активности усмерене на организовање третмана починилаца спорадичне, углавном пројектно засноване и самим тим тешко одрживе. Основе за развој услуге које се тичу едукације стручњака за спровођење третмана су делимично обезбеђене, акредитацијом програма обуке професионалаца за третман починилаца насиља у партнерским односима у Републичком заводу за социјалну заштиту. Препреку даљем развоју представља недефинисано финансирање како од стране Министарства правде, тако и од локалне самоуправе. Законом није дефинисано ко третман спроводи, где се он спроводи и колико кошта, услед чега је неопходно иницирати доношење Правилника којим ће се та питања дефинисати.

Актуелно се третман, у оквиру пројекта „Интегрисани одговор на насиље над женама” - „Третман починилаца насиља у партнерским односима као нова услуга у социјалној заштити” - развија у Крушевцу, Лесковцу, Чачку, Краљеву, Новом Саду и Суботици. У циљу унапређења третмана, стандардизовања услуге и олакшавања њеног увођења у нове средине, препознали смо као важно и испитивање односа стручњака који се баве насиљем у породици и партнерским односима према починиоцима насиља.

7) Законик о кривичном поступку РС, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013 и 45/2013, члан 283 став 1 тачка б

2. МЕТОД

2.1. Циљеви истраживања

Основни циљеви истраживања су:

- испитивање односа стручњака из система правосуђа, центара за социјални рад, полиције, НВО, медија и адвоката према починиоцима насиља;
- дефинисање препорука за увођење и развијање услуге третмана починилаца насиља у партнерским односима;

2.2. Узорак

Истраживањем је обухваћено укупно 213 испитаника. Узорак чине представници свих институција и организација које су препознате као важне за имплементацију третмана починилаца, а у складу са интересекторским приступом проблему насиља: центри за социјални рад, полиција, правосуђе, медији, адвокати и НВО које се баве насиљем. Број испитаника из невладиног сектора и адвоката је мали, тако да су они изузети из даље анализе. Анализа је вршена на узорку од 202 испитаника.

Табела бр. 1.
Структура узорка

	ЦСР	Полиција	Правосуђе	Медији
% у односу на укупан узорак	47.02	21.79	20.79	10.40

Представници центара за социјални рад чине највећи део узорка. Најзаступљенији су стручњаци из ЦСР у Крагујевцу и околних центара (Баточина, Лапово, Рача, Топола, Аранђеловац и Кнић), 23.76%. Истраживањем су обухваћени и стручњаци ЦСР Краљево (12.87%) и ЦСР Чачак (10.39%). Узорак је на овај начин структуриран са циљем да се провере евентуалне разлике између средина где је услуга третмана већ развијена (Крагујевац) и локалних средина у којима се тек развија (Чачак и Краљево).

У оквиру система правосуђа испитани су стручњаци Основног јавног тужилаштва, Основног и Прекршајног суда у Крагујевцу. У оквиру система полиције испитани су представници ПУ Крагујевац и СМ Кнић.

2.3. Инструменти

За потребе истраживања креиран је упитник који се састоји из 18 ајтема категоријалног типа. Упитник је структуриран тако да обухвата три субскеале које су процењене као значајне у односу на циљеве истраживања:

- *карактеристике починилаца насиља и узроци насилног понашања*; односи се на типичне предрасуде које су везане за починиоце насиља, као и на идентификовање типичних грешака у сагледавању узрока насиља. Неки од ајтема су: „Насилни мушкарци су ментално болесни“, „Насилници потичу из нижих друштвених слојева, необразовани су и незапослени“, „Основни проблем код насилника је што су бесни и не могу да се контролишу“...

Начин на који стручњаци сагледавају починиоце насиља и узроке њиховог понашања повезан је са начином на који ће се према њима односити у току рада и њихову процену мера које треба предузети. У односу на то ће процењивати и потребу за спровођењем третмана.

- *могућности и фактори промене*; односи се на размислања стручњака о могућностима промене насилних образаца понашања и начина на који се те промене могу остварити (сагледавање значаја репресивних мера и мера психосоцијалне подршке). Неки од ајтема су: „Строже казне и њихово ефикасно спровођење су једино што може мотивисати насилнике да се промене“, „Насилницима је потребна нека врста психосоцијалног третмана да би направили трајну промену“...
- *идентификација система подршке*; кроз ову димензију сагледавају се ставови стручњака о томе које институције треба да се баве починиоцима насиља, односно да ли ту улогу може имати и систем социјалне заштите. Неки од ајтема су: „Институције које треба да се баве насилницима су само полиција, тужилаштво, казнено поправне институције“, „Бављење насилницима кроз систем социјалне заштите умањује ресурсе за подршку жртвама насиља“...

3. РЕЗУЛТАТИ

Подаци су обрађени у програму SPSS 17. Разлике на појединачним ајтемима у односу на варијабле пола, установе из које испитаник долази и година стажа, провераване су применом хи-квадрат теста, а разлике на нивоу димензија у односу на ове варијабле униваријатном анализом варијансе (ANOVA). Како све субскеале немају једнак број ајтема приликом анализе варијансе коришћени су просечни скорови.

За потребе овог рада резултати у односу на представнике центара за социјални рад, неће бити приказивани посебно (Крагујевац, Краљево, Чачак), већ збирно.

3.1. *Анализа субскеале Карактеристике починилаца насиља и узроци насилног понашања*

У односу на ову димензију нису добијене статистички значајне разлике у полу, $F(1,193) = .24, p = .62$, ни годинама стажа, $F(3,190) = .24, p = .62$. Разлике постоје у односу на установу из које испитаници долазе, $F(3,198) = 17.56, p < .001, \eta^2 = .12$. На основу Bonferroni теста може да се закључи да најмање изражене стереотипе имају запослени у ЦСР ($M = 2.26, SD = 1.50$), највише запослени у судовима ($M = 3.50, SD = 1.46$) и полицији ($M = 3.14, SD = 1.76$), док се припадници медија налазе између ове две групе ($M = 2.76, SD = 1.44$)

Анализом ајтема уочава се да су у свим системима су присутна стереотипна размишљања о карактеристикама починилаца насиља и узроцима насилног понашања.

Следи детаљнији приказ неких од добијених резултата по ајтемима.

- Ајтем број 1: „Насилни мушкарци су ментално болесни“; повезивање узрока насиља са менталном болешћу најизраженије је код припадника медија (33.3%), затим полиције (29.5%) и правосуђа (23.8%), а најмање изражено, али ипак присутно код радника центара за социјални рад (12.8%). Нису добијене статистички значајне разлике у односу на установу из које испитаници долазе, $\chi^2(5, N=202) = 8.657, p = .124$. Разлика нема ни у односу на варијаблу пола, $\chi^2(1, N=195) = .026, p = .873$, као ни стажа $\chi^2(3, N=194) = 4.867, p = .182$.
- Ајтем број 2: „Алкохол је главни узрок испољавања насиља“; више од половине представника правосуђа као узрок

насиља препознаје алкохол (54.8%). Ово погрешно уверење присутно је и код великог броја припадника полиције (40.9%) и скоро четвртине испитаних представника медија (23.8%). У најмањем проценту је изражено код представника ЦСР (15.8%). Разлике између установа у односу на ово уверење су статистички значајне, $\chi^2 (5, N=202) = 24.626, p < .001$.

- Ајтем број 3: „Насилници потичу из нижих друштвених слојева, необразовани су и често незапослени“; више од половине представника правосуђа (59.5%) и полиције (59.1%) не препознају да је насиље заступљено у свим друштвеним, образовним и економским слојевима друштва. Знатно мањи, али опет значајан број представника ЦСР (18.9%) размишља на овај начин. Овај стереотип је најмање изражен код представника медија (9.5%). Разлике међу испитаницима из различитих установа су статистички значајне на овом ајтему $\chi^2 (5, N=202) = 42.997, p < .001$.

У односу на овај стереотип постоје статистички значајне разлике у полу $\chi^2 (1, N=195) = 3.920, p < .05$, при чему је израженији код мушкараца него код жена.

- Ајтем број 4: „Основни проблем код насилника је што су бесни и не могу да се контролишу“; погрешно уверење да је насиље повезано са немогућношћу контроле беса је у великој мери присутно код испитаника из свих система. У односу на овај ајтем одговори су најужедначенији, $\chi^2 (5, N=202) = 8.423, p = .134$; правосуђе 57.1%, медији 52.4%, полиција 45.5% и ЦСР 40,0%.
- Ајтем број 5: „Насилници су генетски предодређени за насилно реаговање“; генетску етиологију насиља препознаје 27.2% представника полиције, 23.8% испитаника који су запослени у медијима, 11.9% представника правосуђа и 8.4% запослених у ЦСР. Нема статистички значајних разлика између представника различитих установа, $\chi^2 (5, N=202) = 10.127, p = .072$. Нису пронађене разлике ни у односу на варијаблу пола $\chi^2 (1, N=195) = 1.543, p = .214$, ни стажа $\chi^2 (3, N=194) = 2.628, p = .453$.
- Ајтем број 6: “Сви насилници су исти“; стереотипно сагледавање починилаца насиља као хомогене категорије изражено је код готово половине представника медија (47.6%). Код испитаника из полиције ово размишљање

присутно у 15.9% случајева. Представници правосуђа и ЦСР генерално сагледавају починиоце насиља као хетерогену категорију (мање од 7% одговорило потврдно на тврдњу). Нису пронађене статистички значајне разлике у односу на варијабле: установе $\chi^2(5, N=202)=9.189, p=.102$, пол $\chi^2(1, N=195)=1.495, p=.221$ и стаж $\chi^2(3, N=194)=2.664, p=.446$.

- Ајтем број 7: „Насилници имају и добрих страна“; сагледавање починилаца насиља не само кроз перспективу насилног понашања најприсутније је код представника ЦСР (90.5%) и правосуђа (81.0%). Добре стране починилаца насиља препознаје 52.4% представника медија и 47.7% припадника полиције. Разлике међу испитаника из различитих категорија су статистички значајне, $\chi^2(5, N=202)=37.106, p<.001$. У односу на ову тврдњу постоје статистички значајне разлике и између мушкараца и жена, $\chi^2(1, N=195)=13.431, p<.001$, мушкарци су склонији да препознају и добре стране код починилаца насиља.

3.2. *Анализа субскеале Могућности и фактори промене*

На субскеали Могућности и фактори промене нису добијене статистички значајне разлике у односу на пол, $F(1,193)=1.56, p=.08$, године стажа, $F(3,190)=.24, p=.36$, ни установу из које испитаници долазе, $F(3,198)=.24, p=.11$. Представници полиције, правосуђа, медија и ЦСР на сличан начин размишљају о томе да ли је промена насилних образаца понашања могућа и на који начин се она може остварити.

Иако нису добијене разлике када се анализира скор на целој субскеали, разлике можемо уочити на нивоу самих ајтема:

- Ајтем број 1: „Насилници могу престати са коришћењем насиља уз одговарајућу помоћ“; одговори испитаника из свих система су генерално уједначени, $\chi^2(5, N=202)=5.754, p=.331$. Могућност промене насилних образаца препознаје 95,8% испитаних радника ЦСР, 92,9% испитаника у правосуђу, 86,4% припадника полиције и 85,7% представника медија. У односу на ову тврдњу уједначени су мушкарци и жене, $\chi^2(1, N=195)=1.241, p=.265$. Блага разлика уочена је у односу на године радног стажа, $\chi^2(3, N=194)=8.088, p<.05$. Испитаници који имају до 5 година радног стажа су најсклонији да препознају могућност промене насилних образаца понашања, док је тај став нај-

мање изражен код оних који имају између 5 и 10 година радног стажа.

- Ајтем број 2: „Строже казне и њихово ефикасно спровођење су једино што може мотивисати насилнике да се промене“; у односу на став према примени репресивних мера испитаници из различитих установа се значајно разликују, $\chi^2 (5, N=202) = 28.072, p<.001$, иако је код свих присутан у великој мери. Најизраженији је код припадника полиције (93.2%), затим медија (76.2%), ЦСР (56.8%), а најмање изражен код представника правосуђа (47.6%). Нема значајних разлика у односу на пол ($\chi^2 (1, N=195) = 1.388, p=.239$) ни године стажа, $\chi^2 (3, N=194) = 2.824, p=.420$.
- Ајтем број 3: „Насилје ће престати ако се мушкарац заплаши последицама коришћења насиља“; у односу на процену ефеката репресивних мера на заустављање насиља ставови свих испитаника су уједначени, $\chi^2 (5, N=202) = 8.713, p=.121$. Генерално мали број испитаника препознаје „заstraшивање“ као ефикасну меру, мање од 30,0%. Овај став је најзаступљенији код представника правосуђа (30.5%) и полиције (25.0%) а најмање код представника ЦСР (16.8%) и медија (14.3%).
- Ајтем број 4: „Насилницима је потребна и нека врста психо-социјалног третмана како би направили трајну промену“; представници свих испитаних група препознају важност психо-социјалних програма намењених заустављању насиља, и у томе су веома уједначени (код свих прелази 95,0%), $\chi^2 (5, N=202) = 6.423, p=.267$. Овај став није повезан са полом, $\chi^2 (1, N=195) = 1.607, p=.302$, као ни са годинама радног стажа, $\chi^2 (3, N=194) = 2.460, p=.483$.

3.3. Анализа субскеале Идентификација система подршке

У односу на процену које институције треба да се баве починиоцима насиља, односно да ли је то улога и система социјалне заштите, постоје статистички значајне разлике између припадника различитих установа, $F (3, 198) = 11.34, p<.001, \eta^2=.15$. Припадници полиције имају најизраженије ставове да је бављење починиоцима насиља искључиво у надлежности институција репресивног карактера ($M=2.95, SD=1.51$), док је код запослених у ЦСР овај став нај-

мање изражен ($M=1.73$, $SD=1.00$). Запослени у медијима ($M=2.38$, $SD=1.12$) и запослени у правосуђу ($M=2.00$, $SD=1.19$), имају став који се по интензитету налази између ове две групе. Статистички значајна разлика постоји и у односу на пол испитаника, $F(1,193) = 9.44$, $p < .01$, $\eta^2 = .05$, при чему су мушкарци склонији да препознају искључиву надлежност суда, полиције ($M=2.47$, $SD=1.45$), док жене у већој мери сагледавају и улогу система социјалне заштите у процесу рада са починиоцима насиља ($M=1.90$, $SD=1.09$). Године радног стажа не доприносе формирању ставова у овој димензији, $F(3,190) = 1.94$, $p = .12$.

Извршена је и анализа појединачних ајтема, неки од њих су приказани:

- Ајтем број 1: „Институције које треба да се баве насилницима су само полиција, тужилаштво, казнено поправне институције“; у односу на ову тврдњу присутне су значајне разлике између испитаника из различитих група, $\chi^2(5, N=202) = 40.129$, $p < .001$, при чему су најизраженије код представника полиције (47.7%), а најмање код представника правосуђа (2.38%). Овај став има 9.5% представника ЦСР. Разлике су уочљиве и у односу на пол, $\chi^2(1, N=195) = 8.660$, $p < .01$, мушкарци су склонији да препознају ову тврдњу као тачну у односу на жене.
- Ајтем број 2: „Систем социјалне заштите може да понуди подршку у рехабилитацији насилника“; испитаници из различитих група су генерално уједначени у препознавању социјалне заштите као релевантног ресурса за рад са починиоцима, $\chi^2(5, N=202) = 8.556$, $p = .128$. У свим категоријама број испитаника који на овај начин размишљају прелази 70,0%, а најизраженији је у систему правосуђа (95,0%).
- Ајтем број 3: „Насилници треба да буду изоловани, са њима се може радити једино у затвореној средини“; испитаници се у односу на ову тврдњу значајно разликују у односу на установу у којој раде $\chi^2(5, N=202) = 33.844$, $p < .001$. Овај став је најизраженији код припадника полиције (54.5%) и у медијима (52.4%), а најмање изражен код представника правосуђа (21.4%) и ЦСР (12.6%). Разлике су уочене и у односу на пол $\chi^2(1, N=195) = 15.819$, $p < .001$, при чему је такво размишљање присутније код мушкараца.

- Ајтем број 4; „Бављење насилницима кроз систем социјалне заштите умањује ресурсе за пружање подршке жртвама“; испитаници из различитих установа се у односу на ову тврдњу значајно разликују $\chi^2 (5, N=202) = 20.791, p < .001$. Став је најизраженији код припадника полиције (47.7%), а најмање изражен код представника ЦСР (13.7%).

4. ДИСКУСИЈА

Резултати показују да су у свим испитаним системима присутна стереотипна размишљања о карактеристикама починилаца насиља и узроцима насиља. Разлике између институција постоје и значајне су, указују на већу заступљеност стереотипних размишљања код припадника полиције и судова. Ипак, нетачна сагледавања су присутна и код стручњака из система социјалне заштите.

Као узроци насиља најчешће се препознају ментална болест, алкохолизам и немогућност контроле беса. Сви су најизраженији код представника полиције и правосуђа, осим перцепције губитка контроле која је уједначена код представника свих институција, и као валидну је процењује скоро половина испитаника из свих група. Истраживања негирају ове претпоставке. Показано је да се само мали број починилаца насиља може сврстати у категорију особа са менталним поремећајима⁸⁾, као и да алкохолизам није узрок насиља, иако између ова два феномена постоји повезаност⁹⁾. Теорија беса, као једна од теорија која објашњава насиље немогућношћу контроле беса је превазиђена теорија која није нашла поткрепљење у истраживањима и пракси¹⁰⁾.

Занимљиво је да и сами починиоци насиља на сличан начин објашњавају своје насиље, што се препознаје као један од механизма пројекције одговорности¹¹⁾. Резултати овог истраживања по-

8) Edward W. Gondolf, „MCMII-III Results for Batterer Program Participants in Four Cities: Less Pathological Than Expected“, *Journal of family violence*, Plenum Publishing Corporation, Vol. 14, No. 1, 1999, p. 1.

9) David Hirschel, Ira W. Hutchison, Meaghan Shaw, „The Interrelationship between Substance Abuse and the Likelihood of Arrest, Conviction, and Re-offending in Cases of Intimate Partner Violence“, *Journal of family violence*, Springer Science, Vol. 25/2010, p. 81-90.

10) Милена Стошић, *Трансакциона анализа и жене жртве насиља у породици*, Пројекат Борба против сексуалног и родно заснованог насиља, Управа за родну равноправност, Министарство рада и социјалне политике, Београд, 2012, стр. 19.

11) Група аутора, ур. Јелена Секулић, Душан Малешевић, *Приручник за обуку професионалаца и професионалки за третман починилаца насиља у партнерским односима*,

казују да је пројекција одговорности осим на личном, присутна и на друштвеном нивоу и то код стручњака који се баве феноменом насиља. Могуће је да постоји повезаност између ова два нивоа, односно да се са друштвеног рефлектује на лични. Важно је нагласити да постојање ових пројекција онемогућава постизање промене насилних образаца понашања.

Постојање описаних стереотипних сагледавања може утицати на начин на који стручњаци из својих надлежности прилазе проблему насиља у смислу препознавања насиља, порука које упућују починиоцу и жртви насиља, као и процену казних мера или подршке на које ће их упутити. Спроведено истраживање је показало да више од половине представника полиције и правосуђа не препознаје да је насиље присутно у свим друштвеним, културним и социо-економским слојевима. Могуће је да то утиче на тешкоће у идентификовању насиља у вишим социо-економским нивоима друштва. Процена узрока је директно повезана са проценом мера и подршке на коју ће починилац насиља бити упућен. Уколико се као узрок препознаје алкохолизам, изрицањем обавезне мере лечења утицаће се на проблем прекомерног конзумирања алкохола, али не и на проблем насиља. Из тих разлога је деловање на промену идентификованих стереотипа од изузетне важности.

У контексту увођења и развоја третмана починилаца насиља у партнерским односима, промена ових стереотипних уверења је такође значајна, јер њихова присутност утиче на погрешну процену за укључивање у третман као и очекивања које релевантни актери од третмана имају. Као и за развој сваке услуге, а у контексту интерсекторске сарадње у аспекту заштите од насиља, важна је усаглашеност свих система.

Идентификована разлика између представника ЦСР и полиције и судова у односу на присутност стереотипних размишљања о узроцима насиља и карактеристикама починилаца се вероватно може објаснити већом и усмеренијом едукованашћу представника ЦСР у области партнерског насиља. Ипак, резултати показују да су ови стереотипи присутни у свим системима, односно да постоји потреба за деловањем и у системима ЦСР, као и полиције, правосуђа и медија.

У односу на природу препознатих стереотипа, као најефикаснији начин њихове промене препознаје се едукација. Подаци

Пројекат Борба против сексуалног и родно заснованог насиља, Управа за родну равноправност, Министарство рада, запошљавања и социјалне политике, Београд, 2012, стр. 86.

добијени истраживањем усмеравају и дефинисање садржаја едукације у односу на установу у којој се организује. У односу на сагледавања узрока насиља и карактеристика починилаца, са представницима полиције и правосуђа важно је акценат ставити на: податке који указују на распрострањеност насиља у свим друштвеним слојевима и указати на специфичности у испољавању и пријављивању насиља у односу на друштвени ниво на коме се насиље догађа; на истраживања која говоре о односу генетике, менталне болести, алкохола и насиља, односно усмерити их ка разликовању повезаности и узрочности. Едукација стручних радника ЦСР може обухватати и наведене садржаје, али је посебан акценат потребно ставити на разумевање теорије беса и податке који говоре о њеној нерелевантности за разумевање феномена насиља.

Препорука је да се едукација стручњака у системима социјалне заштите, полиције и правосуђа спроводи као једна од обавезних активности током имплементације услуге третмана починилаца насиља у новим срединама, јер значајно утиче на успостављање ове услуге. У срединама у којима је ова услуга већ успостављена, повремена едукација је важан предуслов њеног даљег развоја.

Истраживањем су испитивани и ставови стручњака у односу на могућност промене насилних образаца понашања и факторима које препознају као агенсе те промене. У овим ставовима представници правосуђа, полиције, ЦСР и медија су генерално усаглашени. Резултати показују да стручњаци у великој мери препознају могућност промене насилних образаца понашања уз одговарајућу помоћ, највише 15% испитаника то доводи у сумњу. Ово се може сагледати као поверење у могућност промене, обзиром на то да је насиље научено понашање, али и као склоност представника свих система ка идеализацији и прецењивању реалних могућности за променом.

У контексту примене психо-социјалног третмана описани ставови можда могу водити ка нереалним очекивањима од самог третмана, поготово у односу на резултат који показује да преко 95% испитаника из свих група препознаје психо-социјални третман као потребан за постизање промене. Искуства земаља која реализују третман починилаца насиља показују да се њихова успешност процењује између 50% и 80%.¹²⁾ Слична искуства су препозната

12) Пол Кристијан Молин, Пјер Ејстејн Стејнсвог, „Третман починилаца насиља у породици и разумевање феномена“, *О починиоцима насиља у породици и партнерским односима* (ур. Снежана Лакићевић), Пројекат Борба против сексуалног и родно заснованог насиља, Управа за родну равноправност, Министарство рада, запошљавања и социјалне политике, Београд, 2011, стр. 37.

и у нашој земљи¹³⁾. Истраживања показују да је промена насилних образаца понашања могућа, да психо-социјални третман може водити до те промене, али и да се та промена не дешава код свих починилаца.

Резултати добијени овим истраживањем, у односу на карактеристике испитаног узорка, говоре пре свега о размишљањима стручњака у Крагујевцу, односно оних који су у надлежности правосудних и полицијских органа у Крагујевцу. Обзиром да се психо-социјални третман овде системски развија од 2010. године, односно да је интерсекторска сарадња у његовом спровођењу делимично успостављена и стручњаци делимично информисани, могуће је да би у другим локалним срединама резултати били другачији.

Занимљиво је да велики број стручњака у свим испитаним системима препознаје значај и репресивних мера за промену насилних образаца понашања (најмање око 50%), при чему представници полиције имају највеће поверење у казне и њихово ефикасно спровођење, а представници правосуђа најмање. Могуће је да је то повезано са позицијом представника правосуђа, која им омогућава увид у рецидив у односу на кривично дело насиља у породици, односно ефикасност примењених мера.

Резултати свакако говоре у прилог отворености система социјалне заштите, правосуђа и полиције ка успостављању и развоју услуге психосоцијалног третмана починилаца насиља у партнерским односима. Истовремено испитаници наглашавају и важност ефикасне и доследне примене казних мера и као и повећања казни. Овакви ставови се подударају са основном сврхом психосоцијалног третмана, која га дефинише као услугу којом се проширује друштвени спектар одговора на насиље. Он не треба бити замена за казну, већ допуна свих постојећих мера које у односу на заустављање насиља постоје, намењен одређеним починиоцима насиља, у тачно дефинисаним условима.¹⁴⁾

Поред тога, резултати нам указују и на важност спровођења активности на изградњи реалних очекивања од третмана и мо-

13) Гордана Петронијевић, Сандра Јовановић, „Искуство у примени третмана починилаца насиља у партнерским односима“, *Породица у лавиринту породичног насиља*, (приредили: проф. др Миомира Костић, доц. др Дарко Димовски), Правни факултет Универзитета у Нишу, Центар за социјални рад „Свети Сава“, Ниш, 2013, стр. 171.

14) Група аутора, ур. Јелена Секулић, Душан Малешевић, *Приручник за обуку професионалаца и професионалки за третман починилаца насиља у партнерским односима*, Пројекат Борба против сексуалног и родно заснованог насиља, Управа за родну равноправност, Министарство рада, запошљавања и социјалне политике, Београд, 2012, стр. 7.

гућностима промене насилних образаца понашања. Једна од тих активности је свакако континуирана евалуација ефеката третмана починилаца и њено представљање свим релевантним актерима.

Размишљања о томе које установе треба да се баве починиоцима насиља је свакако повезано са размишљањима о узроцима насиља и начинима на које се промена постиже. Припадници полиције имају најизраженије ставове да је бављење починиоцима насиља искључиво у надлежности институција репресивног карактера. Занимљиво је да улогу система социјалне заштите у раду са починиоцима насиља највише препознају представници правосудја, чак у већем проценту него сами стручњаци у Центрима за социјални рад.

Ова тенденција је вероватно повезана са недовољном дефинисаношћу начина на који се услуга третмана починилаца насиља у партнерским односима спроводи. Досадашња искуства у реализацији третмана су одређена и неким локалним специфичностима, али у свим срединама за сада подразумева додавање још једне активности на све остале надлежности ЦСР, без континуиране и дефинисане финансијске подршке. У том контексту важно би било донети Правилник о месту и начину спровођења психосоцијалног третмана починилаца насиља у партнерским односима.

ЛИТЕРАТУРА

- Babcock S. Julia, Greena E. Charles, Robie Chet, „Does batterers' treatment work? A meta-analytic review of domestic violence treatment“, *Clinical psychology review*, Elsevier Ltd., no. 23/ 2004.
- Gondolf W. Edward, „MCMI-III Results for Batterer ProgramParticipants in Four Cities: Less Pathological Than Expected“, *Journal of family violence*, Plenum Publishing Corporation, Vol. 14, No. 1,1999.
- Грујић Јелена, „Програми за починиоце насиља у породици: истраживања добрих пракси и предлога модела рада са починиоцима за Србију“, Прилози за унапређење стратешког и правног оквира у области насиља у породици, (ур. Весна Јарић, Данијела Ранковић), Пројекат Борба против сексуалног и родно заснованог насиља, Управа за родну равноправност, Министарство рада и социјалне политике, Београд, 2010.
- Група аутора, ур. Секулић Ј., Малешевић Д., *Приручник за обуку професионалаца и професионалки за третман починилаца насиља у партнерским односима*, Пројекат Борба против сексуалног и родно заснованог насиља, Управа за родну равноправност, Министарство рада, запошљавања и социјалне политике, Београд, 2012.
- Законик о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013 и 45/2013

- Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе и спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, МУ 12-13, <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2013/2246-13Lat.pdf>
- Молин, П. Кристијан, Стејнсвог, П. Ејстејн, „Третман починилаца насиља у породици и разумевање феномена“, *О починиоцима насиља у породици и партнерским односима* (уредница: Снежана Лакићевић), Пројекат Борба против сексуалног и родно заснованог насиља, Управа за родну равноправност, Министарство рада, запошљавања и социјалне политике, Београд, 2011.
- Петронијевић Гордана, Јовановић Сандра, „Искуство у примени третмана починилаца насиља у партнерским односима“, *Породица у лавиринту породичног насиља*, (приредили: проф. др Миомира Костић, доц. др Дарко Димовски), Правни факултет Универзитета у Нишу, Центар за социјални рад „Свети Сава“, Ниш, 2013.
- Секулић Јелена, „Оправданост програма за починиоце насиља у породици и партнерским односима“, *Породица у лавиринту породичног насиља* (приредили: проф. др Миомира Костић, доц. др Дарко Димовски), Правни факултет Универзитета у Нишу, Центар за социјални рад „Свети Сава“, Ниш, 2013.
- Стошић, Милена: *Трансакциона анализа и жене жртве насиља у породици*, Пројекат Борба против сексуалног и родно заснованог насиља, Управа за родну равноправност, Министарство рада и социјалне политике, Београд, 2012.
- Hirschel D., Hutchison I.W., Shaw M., „The Interrelationship Between Substance Abuse and the Likelihood of Arrest, Conviction, and Re-offending in Cases of Intimate Partner Violence“, *Journal of family violence*, Springer Science, Vol. 25, 2010.

**Gordana M. Petronijevic,
Sandra A. Jovanovic**

**EXPLORE THE RELATIONSHIP
OF PROFESSIONALS IN VARIOUS SYSTEMS
ACCORDING TO PERPETRATORS OF PARTNER
VIOLENCE AS A PRECONDITION FOR THE
ESTABLISHMENT SERVICES FOR
TREATMENT ABUSERS**

Resume

Examination of professionals's attitudes in social welfare system, police, judiciary and media toward perpetrators of violence is an important prerequisite for the implementation and development of batterer treatment programs. The study provides guidance for the assessment of difficulties in the process, and the basis for planning activities.

Stereotypical thinking about the characteristics of the perpetrators of violence and the causes of violence is present in all examined systems, what may affect the professional's attitudes toward pe-

trators and the violence itself, as well as the process of establishing a batterer treatment programs. It has been shown that the tendency of responsibility projections for violent behavior, which are present with perpetrators thinking, are present at the social level as well, and with professionals who deal with violence.

Stereotypical thinking is the most expressed in the police and justice systems, but it is present in the system of social protection as well. At police and judiciary representatives it is related to the assessment of mental illness, alcohol or inability for anger control as the cause of violence, and the failure to recognize the presence of violence in all strata of society. In the area of social protection, the dominant belief is in accordance with the out of date theory of anger in explaining the violence phenomenon.

Results indicate the importance of organizing specialized educational trainings for police, judiciary, social welfare centers and the media, and this study offers guidelines for planning the content of those trainings for each target group separately, based on identified needs. This will remove some of the barriers to establishing batterer treatment and ensure compliance of all systems in this regard. It is recommended that this service should be introduced in new local communities and supported in those communities where this programme is already developed.

Professionals in all examined systems largely recognize the possibility of changing the patterns of violent behavior. In this matter they are mostly harmonized, and they perceive the importance of the simultaneous application of repressive measures and their efficiency improving, but also the importance of psychosocial programs at the same time. In relation to the recognized possibility of overestimation of the probability of changes in violent behavior and unrealistic expectations of psychosocial treatment, it is important to conduct a continuous evaluation of the effects of perpetrator treatment and present the results to all relevant stakeholders.

The role of social protection in dealing with the perpetrators of violence is the least recognized by police, but the most recognized by judiciary system, even more than by professionals in social welfare. The results speak in favor of organizing activities for police representatives with aim to present the objectives, purpose and effects of psychosocial treatment of perpetrators of violence. Lack of systematical definition of providing batterer treatment process, and the lack of continuing financial support are one of the major obstacles for further development of the treatment. In this context, it is necessary to adopt the Rulebook

on the place and manner of implementation of psychosocial treatment of perpetrators of violence in intimate relationships.

Key words: treatment of perpetrators of violence in intimate relationships, professional attitudes, factors of treatment implementation

* Овај рад је примљен 14. фебруара 2014. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 23. маја 2014. године.